

Андрій Мартинов

*доктор історичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу
історії міжнародних відносин і
зовнішньої політики України,
Інститут історії України НАН України.*

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ЄВРОСОЮЗУ

***Анотація.** У статті розглядаються проблеми та перспективи формування ідентичності Євросоюзу. Зазначається, що ЄС є першою спробою формування наднаціонального демократичного політичного союзу. Розглянуто основні досягнення процесу формування ідентичності ЄС. Мова йде про спільну зовнішню політику і політику безпеки, а також про монетарний союз і спільну грошову одиницю євро. Також розглянуті основні перешкоди на шляху розвитку ідентичності ЄС, пов'язані із міграційною кризою, початком процедури виходу Великої Британії із ЄС, призупиненням розширення Євросоюзу.*

***Ключові слова:** Європейський Союз, європейська інтеграція, європейська ідентичність, спільна зовнішня політика і політика безпеки, монетарний союз, міграція.*

Постановка проблеми. В умовах суперечливого розвитку процесу глобалізації Європейський Союз (ЄС) є своєрідним експериментальним полігоном, де відпрацьовується модель взаємодії різних групових ідентичностей. Під поняттям ідентичність у гуманітарних науках розуміється тотожність, належність суб'єкта до певного співтовариства. Зокрема, є культурна ідентичність як ототожнення актора із певним історичним спадком, релігією, мовою. Є громадянська ідентичність, пов'язана з нормами політичного співіснування на основі традицій і цінностей певного суспільства.

Коли мова йде про ідентичність Євросоюзу, впадає в око той факт, що вона співіснує з національними ідентичностями країн-членів ЄС. Зазначимо, що національні ідентичності є переважно культурними, натомість європейська ідентичність формується як громадянсько-політичний феномен. Ідентичність не є постійною сутністю, а виявляється скоріше як динамічний конструкт. Тобто будь-яка форма колективної ідентичності має конвенційну (договірну) соціально-семіотичну природу.

Можна виділити декілька рівнів формування колективних ідентичностей:

а) генетичний рівень, пов'язаний із виникненням певної колективної ідентичності, структурний рівень, який визначає співвідношення ознак певних ідентичностей та їхнє змістовне наповнення; б) функціональний рівень, що ототожнюється з формами реалізації ідентичностей. Крім того, треба мати на увазі, що різні рівні спільної європейської ідентичності у форматі Євросоюзу мають «космополітичні» еліти та «локалізовані» маси національних або «пост-національних» держав-членів Євросоюзу.

Нагадаємо, що внаслідок модернізації в європейській історії з'явилася національна держава, яка поставила на місце станової інтеграції суспільну солідарність, що існує завдяки національній свідомості. В умовах постмодерну відбувається радикальна реорганізація соціального порядку. Під впливом глобальних мереж кожен індивід стикається з такою свободою, котра змушує його покладатися на самого себе та ізолює від інших, але дає змогу зав'язати нові соціальні зв'язки та сформувані інноваційні соціальні норми. Цей постмодерний соціальний порядок інтегрує як громадянську, так і етнічну ідентичності. Зважаючи на розвиток тенденцій сучасного процесу глобалізації, Європейський Союз може виступити першою структурою постнаціональної демократії. Однак суперечливість цього процесу вимагає детального аналізу його проблем і перспектив.

Огляд основних публікацій. Проблематика колективних ідентичностей залишається на вістрі дискурсу суспільних наук. Зважаючи на обмежений обсяг статті, звернемо увагу лише на найбільш знакові публікації, які стосуються цієї

теми. На межі XX-XXI століть Ж.Деланті поставив питання достатніх і необхідних передумов трансформації національної ідентичності країн-членів ЄС задля формування демократичної пост-національної Європи [1, с. 270]. Б.Вестле також пов'язала процес формування спільної ідентичності ЄС із подоланням дефіциту демократії в діяльності європейських владних структур [2, с. 80]. Натомість Р.Шольц звернув увагу на потребу розвитку наднаціональної культурної ідентичності як інструменту формування колективної ідентичності Євросоюзу [3, с. 39]. З цією точкою зору солідаризується Т.Майер, який у ґрунтовній монографії, присвяченій європейській ідентичності, веде мову про потребу вдосконалення спільного політичного та культурного простору Євросоюзу [4, с. 55]. У вітчизняній історіографії привертає увагу фундаментальна монографія співробітниці Інституту політичних та етнонаціональних досліджень НАНУ Л.Нагорної, присвячена дослідженню національної ідентичності в Україні. Авторка, зокрема, приділяє увагу проблемі впливів на українську ідентичність інтеграційних процесів [5, с. 212]. У 2012 р. вийшов компендіум російських дослідників, які, користуючись міждисциплінарними гуманітарними дослідженнями, розглянули діалектику взаємозв'язків політичної ідентичності та політики ідентичності, зокрема, на прикладі Євросоюзу [6, с. 200]. Зрозуміло, що актуальні тенденції формування ідентичності Євросоюзу на сучасному етапі потребують додаткових досліджень.

Метою статті є висвітлення основних теоретичних і практичних питань, пов'язаних із сучасним процесом формування ідентичності Євросоюзу.

1 листопада 1993 р. набув чинності Маастрихтський договір про створення Європейського Союзу, на той час у складі 12 держав-членів. Положення зазначеного договору поставили чітке завдання досягнення мети спільної ідентичності Євросоюзу відразу в декількох сферах інтеграції. Передусім мова йшла про створення передумов для розвитку спільної зовнішньої та безпекової політики, про посилення співпраці в рамках правових та внутрішньополітичних питань, про підготовку до запровадження спільної

європейської грошової одиниці. Кожне з цих завдань щодо формування ідентичності Євросоюзу пройшло свої етапи розвитку.

Досить амбіційною була мета розвитку спільної зовнішньої та безпекової політики. Процес формування та реалізації спільної зовнішньої та безпекової політики Євросоюзу відбувається в умовах серйозних дебатів з приводу сенсу, змісту, форм організації та функціональних особливостей дипломатичної служби Європейського Союзу. Ще до підписання 13 грудня 2007 р. Лісабонського договору реформ стало зрозуміло, що сформувалися декілька рівнів дискусії. Перший рівень обговорення цієї проблеми пов'язаний зі «старими» країнами-членами Євросоюзу. Національні еліти зайняли діаметральні позиції. Якщо лівоцентристські, правоцентристські та ліберальні європейські партії підтримують міжурядовий підхід до розвитку процесу європейської інтеграції та його вихід на наднаціональний рівень співпраці, то ультраправі різко заперечують проти нього. Дискусія ще більше загострилася після двох хвиль розширення Євросоюзу 1 травня 2004 р. та 1 січня 2007 року. Так склався другий рівень дискусій навколо проблем спільної зовнішньої та безпекової політики Євросоюзу, до якого належать його «неофіти». Більшість із нових країн-членів займають обережну позицію щодо домінування наднаціональних принципів у діяльності Євросоюзу. Країни «Вишеградського блоку» (Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина), країни Балтії (Литва, Латвія, Естонія), балканські країни (Словенія, Болгарія та Румунія), а також середземноморські (Мальта та Кіпр) віддають перевагу традиційній національній зовнішній політиці та власним дипломатичним службам. Крім того, серед «старих» країн-членів Євросоюзу скептично до перспектив спільної зовнішньої та безпекової політики ставляться Велика Британія, Данія, а також нейтральні Австрія, Ірландія, Швеція, Фінляндія.

Отже, запеклі дебати щодо принципів спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС розгортаються не лише на національному рівні, а й на європейському наднаціональному рівні. Основна проблема полягає в тому, що спроба формування європейської наднаціональної політики реалізується за

умов відсутності цілісного європейського громадянського суспільства. До виникнення непорозумінь призводять різні національні ідентичності країн-членів Європейського Союзу та слабка «федеральна» згуртованість.

У процесі прийняття рішень часто діють не лише національні інтереси, а й національні стереотипи. Національні уряди, які суттєво впливають на спільну зовнішню політику ЄС, іноді не зацікавлені в її повній реалізації та обмеженні власних повноважень та сфери компетенції. Часто джерелом протиріч стають проблеми гармонізації відносин між різними інституціями Євросоюзу, зокрема, Європейським парламентом та Європейською Комісією.

Іноді запропоновані на технократичному експертному рівні рішення певних проблем міжнародних відносин не завжди відповідають політичному баченню цих проблем країнами-членами Євросоюзу. Внаслідок цього недостатньо ефективними є механізми наднаціонального контролю за державами-членами у випадку невиконання ними своїх зобов'язань, хоча очевидним можна вважати верховенство права Євросоюзу над національним правом держав-членів. Ще більше «заплутує» справу можливість участі в міжнародних процесах європейських регіонів, хоча процес трансформації від «Європи націй» до «Європи регіонів» ще не завершений, але він вже впливає на спільну зовнішню політику ЄС.

Правда, національні уряди залишаються головними «продюсерами» зовнішньої політики, а Євросоюз – лише її «актором», чия ефективність та активність залежить від ступеня добрих або поганих відносин з «продюсерами». Необхідно зважати на той факт, що «нові» країни-члени Євросоюзу менше за «старі» країни-учасники європейської інтеграції налаштовані на обмеження абсолютної суверенності національної зовнішньої політики на користь дипломатії Євросоюзу.

На початку березня 2010 року Верховний представник Європейського Союзу з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки баронеса Катрін Ештон презентувала Європейському парламенту узгоджену концепцію розвитку дипломатичного апарату Євросоюзу та коло пріоритетів. Говорячи

про прагнення дипломатії Євросоюзу, К.Ештон поставила задачу проведення «сильнішої та відповідальнішої європейської зовнішньої політики». Її наступниця, італійка Федеріка Могеріні націлила апарат Верховного представника ЄС з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки на більш гнучке реагування на міжнародні кризи та динамічні процеси трансформації.

Важливе місце відповідно до статті 13а Лісабонського договору має взаємодія дипломатичного апарату Євросоюзу зі співробітниками національних дипломатичних служб країн-членів ЄС. Останні налаштовані досить критично. Суверенні країни Євросоюзу досить часто критично налаштовані одна до одної, хоча цей факт може певний час маскуватися потребами солідарності у відносинах із зовнішнім світом та його ризиками. Зрозуміло, що поки наявні спільна мета та інтереси держави члени Євросоюзу виконуватимуть взяті на себе зобов'язання. Як тільки нівелюється фактор тотожності або близькості інтересів, зникають й мотиви для погоджених спільних дій. Цю тезу підтвердили суперечливі дебати щодо порятунку економіки Греції від банкрутства.

Водночас про незавершеність процесу оформлення дипломатичної служби ЄС свідчать проблеми формування розвідувального співтовариства Європейського Союзу. Побудова відповідних вертикальних розвідувальних структур вимагатиме створення спеціалізованого європейського розвідувального агентства, яке візьме на себе аналітичні функції та стане центром збирання інформації від національних спеціальних служб. Однак поки що незрозуміло, як це кореспондуватиметься з розвідувальними структурами НАТО та не зрозуміло, як фінансувати цю діяльність. Натомість горизонтальна координація сприяє побудові мережі, за допомогою якої спрощується процедура встановлення як двосторонніх, так і багатосторонніх контактів для обміну розвідувальною інформацією. Зрозуміло, що це вимагатиме інституціоналізації відносин між учасниками. Поки що розвідувальне співтовариство Європейського Союзу представлене сукупністю розвідувальних

співтовариств країн-членів Європейського Союзу. Від них залежить, наскільки Європа просунеться шляхом створення єдиної наднаціональної розвідувальної служби. У значній часовій перспективі не буде європейського аналогу ЦРУ США, оскільки національні спецслужби держав-членів Євросоюзу більше між собою конкурують, ніж взаємодіють. Це, зокрема, негативно позначається на спроможності ЄС реагувати на терористичні загрози в режимі реального часу.

Отже, справжня спільна зовнішня та оборонна політика можлива лише за наявності конфедерації, за якої держави учасниці послідовно координують зовнішню та оборонну політику. Внаслідок цього вже на етапі початку діяльності дипломатична служба Євросоюзу зіштовхнулася з серйозними проблемами. Зрештою, відповідь на риторичне питання, чи враховують еліти уроки минулого, може дати лише майбутнє.

Так само під сумнівом залишаються питання, пов'язані з формуванням колективної ідентичності Євросоюзу в сенсі проведення спільної політики в сфері юстиції та права. Цей напрямок співпраці мав передати наднаціональних органам ЄС важливі функції національних держав, адже ідентичність – це винахід проекту модерну, який був пов'язаний із конституюванням інституту громадянства держави-нації. Зокрема, Е.Гелнер прямо пов'язав націоналізм з модернізацією, особливо з процесом індустріалізації. Ідентичність конструюється як посилення на те, що нею не є, тобто на «Інаковість». У зв'язку з цим нація-держава набуває характер політичного ідеалу. Діяч італійського Рісорджіменто Дж.Мадзіні визначив принцип: одна нація – одна держава. Він виступав за свободу народів й водночас за союз народів [7, с. 83]. Цей ідеал мали втілити Шенгенські угоди. Згадані угоди добре працювали для 12 країн Євросоюзу, але почали давати збої по мірі розширення ЄС. Адже Європейський Союз внаслідок безкінечного розширення має шанси перетворитися на аналог «Німецького союзу» ХІХ століття, який складався з рихлого об'єднання 39 держав. Не менш потужним фактором впливу на шенгенські правила стала світова економічна криза 2008 – 2016 рр., яка знову

поставила під сумнів можливість чіткого дотримання положень Шенгенських угод.

На фоні зазначених практичних проблем із реалізацією проекту створення ідентичності Євросоюзу найважливішим проектом було визнано започаткування монетарного союзу. Спільна європейська грошова одиниця євро мала виконувати роль ледь не містичну, яку визначив ще один із діячів Великої французької революції Сен-Жюст, коли стверджував, що «щастя – це нова ідея для Європи» [8, с. 220].

Торговельний союз Ганза був першим прикладом європейської інтеграції, заснованої на гармонізації місцевої автономії та самоуправління, міжнародної співпраці та загального процвітання [9, с. 324]. Ганза саморозпустилася під час Тридцятирічної війни між католицькими та протестантськими державами Європи. Пік європейсько-центризму припадає на XIX століття. І.Кант визначає європейця громадянином світу й фактично теоретично обґрунтовує практику пост-матеріальних цінностей. Хоча Кант говорив про союз народів і засуджував колоніалізм, але мета досягнення загального вічного миру визначається ним як шляхетне завдання саме європейців. Адже варварство – це незалежність від законів. Європа розглядалася І.Кантом як родина народів, об'єднаних на духовній основі. Правда, вже XX століття з його двома світовими війнами та жорсткими тоталітарними режимами поставило під сумнів реалістичність досягнення цієї мети. «Лише збагнувши силу націоналізму та тривку привабливості національної ідентичності через їхню закоріненість у домодерному етнічному символізмі та способах організації, є шанс зрозуміти відновлення етнічного націоналізму в час, коли «об'єктивні» умови мало зробити його застарілим» [10, с. 22]. Німецький філософ Ю.Габермас не випадково задається питання, «чи потрібно формувати європейську ідентичність і чи можлива вона?». Він стверджує, що «простір ЄС може бути розширений лише до Балкан. Все за цими межами має регулюватися угодами про асоціацію» [11, с. 67].

Європейський союз за визначенням не є національною державою, консолідованою соціальними, історичними та мовними зв'язками. Суттєвою проблемою для формування спільної ідентичності Євросоюзу є «винайдення традиції». У тому сенсі, що «винайдена традиція означає певний тип суспільної практики ритуального чи символічного характеру, який регулюється загальноприйнятими правилами, мета яких – індоктринація певних цінностей чи норм поведінки шляхом повторення. Наявність такої практики автоматично вимагає зв'язку з минулим, континуїтету, який забезпечується апеляцією до відповідного історичного досвіду». [12, с. 112]. Тільки з історичним континуїтетом у європейській єдності серйозні проблеми. Європейська інтеграція стикається з проблемами «громадянського» та «етнічного» націоналізмів, які роблять наголос відповідно на загальнополітичні або «кровні» критерії групової ідентифікації.

Утім, російський дослідник О.Панарін слушно звернув увагу на те, що «у Західній Європі в цілому вдався досвід подвійної ідентичності: італієць, француз і німець поряд з національною ідентичністю, пам'ятають свою європейську ідентичність в рамках «атлантичної солідарності» перед обличчям Сходу й Півдня» [13, с. 131].

На наших очах Європейський Союз складає іспит великого соціально-інженерного експерименту, суть якого полягає у спробах збереження та підтримання різних форм групової ідентичності. Спільна європейська ідентичність, яка формується в країнах ЄС, є сумісною з національними ідентичностями держав-членів Євросоюзу. Національні ідентичності є переважно культурними, а європейська ідентичність – інструментальною. Нові праві в Європі налаштовані на захист національної ідентичності своїх держав. Для нових правих одним із найважливіших способів захисту власної національної ідентичності є припинення масової еміграції представників неєвропейських культур. Світова владна еліта проводить політику згортання соціальних завоювань. Головним бажанням транснаціональних еліт стає не бажання нести спільну відповідальність за долю суспільств, а бажання

уникнути цієї спільної долі. Розпочався процес розмивання середнього класу як основи традиційних національних держав.

Право чеканки власної монети було одним із головних атрибутів політичного суверенітету. 1 січня 1999 р. у безготівковий обіг було введено євро. Створивши монетарний союз, країни Євросоюзу залишили за собою право чеканити на емітованих монетах свої національні символи. Греція прикрасила один євро зображенням афінського символу мудрості сови. Португалія чеканить печатку першого короля країни Афонсу Енрікеша (1109 – 1185), на якій зображено сім веж – символ неприступності та п'ять щитів – символ вірності. Ватикан у 2002-2005 рр. чеканив на одному євро портрет Папи Іоанна Павла Другого. Словенські два євро мають зображення першодрукаря Приможа Трубара (1508 – 1586), який надрукував перші богословські книжки словенською мовою. Фіни на своїй монеті в два євро зобразили ягоду морошку, яка росте на болотах Лапландії в липні-серпні. З неї готують джеми, варення та лікер «Лаппонія Морошка». На 50 євроцентах Австрії зображено віденський Сецесіон – виставковий зал, побудований 1898 поблизу площі Карлсплац. Він має позолочений купол, сплетений зі стилізованих лаврових гілок. Усі монети євро в Ірландії прикрашає її герб – кельтська арфа. У жодній іншій державі музичний інструмент не є елементом гербу. На євро Естонії вигравіровано карту країни. Франція друкує національний символ – Маріанну, який втілює революційне гасло: «Свобода, рівність, братерство». Берлінські Бранденбурзькі ворота відчеканені на німецьких монетах номіналом 50, 20 та 10 євроцентів. Мальтійці розмістили на своїх монетах герб власної держави: щит, поділений на білу й червону частини з короною з веж – символ неприступності острову. У верхньому лівому куті щита – георгіївський хрест. Навколо щита пальмова та оливкова гілки (символи миру й плодоносіння). Голландці на своїх монетах чеканять профіль королеви Беатрикс Вільгельміни Армгард (1938 р.). Люксембург також чеканить профіль великого герцога Анрі (1955 р.). Словаччина на монетах євро чеканить державний герб – шестикінецьний візантійських хрест, принесений братами Кирилом та Мефодієм. Три холми

знизу – історичні області розселення словаків: Татри, Фатра і Матра (остання належить Угорщині). Кіпрські євроценти прикрашає зображення давньогрецького торговельного судна. На монеті в 50 євроцентів в Італії зображено імператора-філософа Марка Аврелія (121-180). Його антична бронзова статуя збереглася до наших днів. За середньовіччя його приймали за апостола Павла. На монетах Монако зображені Реньє III та нинішній принц Альбер. Зображення покровителя Республіки Сан-Марино – святого Марина є на 20-центових монетах цієї міні-держави. На горі Монте-Титано, де він жив самотником, засновано Сан-Марино [14, с. 96-97].

У січні 2002 р. євро став готівковим. Перші 11 країн ввели його замість національних валют: Австрія, Бельгія, Німеччина, Ірландія, Іспанія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Португалія, Фінляндія та Франція. 2003 євро ввела Греція, Словенія - у 2007 р., Кіпр і Мальта – у 2008 році, Словаччина – в січні 2009 р., Естонія – у січні 2011 року. Члени ЄС (окрім Данії, Великої Британії та Швеції, які були в ЄС до введення цього правила) зобов'язані рано чи пізно ввести євро. Але для цього коливання національної валюти не повинні бути вищими за 2,5% щодо євро, бюджетний дефіцит не має перевищувати 3% ВВП, державний борг не може бути вищим за 60% ВВП. Євро також використовують у Ватикані, Сан-Марино, Монако й Андоррі. В односторонньому порядку його прийняли Косово та Чорногорія. Євро також використовують французькі заморські території.

Фінансова криза в зоні євро одночасно є системною та ціннісною кризою. Це визнає професор екуменічної теософії Тюбінгського університету Ганс Кюнг. Він нагадує про дискредитацію як класичного лібералізму, так і соціалістичного планового господарства. У глобальній економіці конкурують «азійські» та «західні» цінності. Основними цінностями нової «Пост-матеріальної» доби він вважає гуманізм, справедливість та солідарність, довіру й толерантність, взаємоповагу [15, с. 212]. Але протести в більшості міст Європи восени 2011 р. проходили під гаслами заперечення корумпованого капіталізму, який замінив свободу й солідарність. Інакше головною

«європейською цінністю» залишатимуться транснаціональні корпорації. Борги корпоративної Європи 2011 р. у півтори-два рази перевищували їхні активи. Колишній міністр закордонних справ ФРН Й.Фішер звертає увагу на те, що «в Німеччині загальна згода з приводу стабільності, але не щодо передачі суверенітету або союзу відповідальності» [16, с. 3]. Суверенітет як право держави вирішувати внутрішні та зовнішні справи може бути обмежений не лише ззовні, а й зсередини внаслідок політичного банкрутства політичної еліти та структурно-функціональної слабкості й неефективності бюрократії.

Націоналізм у країнах Європи ґрунтується на побоюваннях інтеграції або відмови в інтеграції численних громад емігрантів із азійських та африканських країн, це занепокоєння втратою національними урядами повноважень на користь влади Європейського Союзу та занепокоєння виробників збільшення імпорту за умова глобалізації. Вплив європейських мусульман на ісламський світ посилюється. Гіпотетична відмова від колективної європейської ідентичності може привести до небажаних історичних наслідків. За доби, коли стрімко зростала економічна та політична могутність Європи, громадяни різних країн Євросоюзу поступово звикали думати про себе як про «європейців». Наразі в багатих країнах Євросоюзу ця ідентичність не працює, адже вимагає від них додаткових жертв заради збереження цілісності Євросоюзу. Внаслідок цього в більшості країн «старої» Європи маємо тенденцію до поступового повернення до національного еґоїзму. Свого часу А.Тойнбі пророчо зазначав, що «минуле наших сусідів готується стати життєво важливою складовою західного майбутнього», адже «Європа звужується» [17, с. 326].

Порятунок для Євросоюзу може бути формування «громадянської європейської ідентичності». Адже провал «європейського проекту» неминуче приведе до посилення націоналізму як на рівні масової свідомості, так і у відносинах між державами. Також загостряться протиріччя між східноєвропейськими державами, що мають претензії один до одного, які за нинішніх умов нейтралізуються спільним перебуванням в єдиному просторі Євросоюзу. Потрібне перетворення Євросоюзу не стільки на економічній,

скільки соціальної основі. Країнам, які мають намір приєднуватися до нього, будуть висуватися не лише механічні фінансові вимоги відповідності, а й зобов'язання щодо соціальних гарантій та рівня життя. 9 грудня 2011 р. на брюссельському саміті Євросоюзу 27 країн так і не домовилися про принципи порятунку спільної європейської грошової одиниці. Велика Британія вступила проти підготовки спільної фіскальної угоди, яка мала запровадити систему штрафів за перевищення рівня бюджетного дефіциту.

Потужним викликом для процесу формування ідентичності ЄС стала «арабська весна 2011 року». Внаслідок дестабілізації Близького Сходу до країн-членів ЄС почали прибувати біженці з країн Північної Африки та з Сирії. Цей процес стимулював посилення розбіжностей між тими політичними силами в ЄС, які вважають, що принципи лібералізму мають слугувати адаптації біженців до умов життя в ЄС, та тими, хто переконаний, що надмірна кількість людей із мусульманською ідентичністю прискорено руйнує секуляризовану ідентичність європейців. На фоні побоювань щодо долі європейської інтеграції в квітні 2016 р. більшість голландців на референдумі проголосувала проти ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. 23 червня 2016 р. більшість британців на референдумі висловились за вихід Великої Британії з Євросоюзу. Обидва результати цих референдумів спровокували глибоку політично-правову кризу в ЄС, вихід із якої лідери країн-членів ЄС шукають на наших очах.

20 – 21 жовтня 2016 року на саміті Євросоюзу обговорювались стратегічно важливі питання внутрішньополітичного та зовнішньополітичного аспектів процесу європейської інтеграції. За умов глобалізації дедалі важче провести чітку демаркаційну лінію між цими аспектами. Адже британський референдум про вихід із ЄС породив не лише гострі внутрішньополітичні дебати, а й створив серйозні зовнішньополітичні ускладнення. Попри заклики голови Європейської Комісії Жан-Клода Юнкера з приводу якомога швидшого початку конкретних переговорів про умови виходу Великої Британії, уряд Терези Мей планує запуснути переговори не раніше березня 2017 року. Тобто

передбачений положеннями Лісабонського договору 2007 року дворічний термін переговорів про вихід із Євросоюзу відраховуватимуть, скоріше за все, від цієї дати. Німеччина, Франція та Італія намагаються вже в розрахунок «без Британії» започаткувати конкретний процес втілення в життя спільної політики Євросоюзу в галузі безпеки та оборони. Тим паче, що ці проблеми вже не просто волають, а є суворим повсякденним викликом із ризиком, у випадку провалу спроб впоратись із ним, розвалу Євросоюзу Союзу на радість його ворогам. Лідери країн-членів ЄС продовжують відстежувати проблематику біженців. У ключовому для європейської солідарності питанні – квотуванні біженців із метою розміщення їх в усіх країнах ЄС – сконцентрувались серйозні протиріччя. Не лише Угорщина, а й інші країни Вишеградського блоку – Польща, Словаччина, Чехія не в захваті від цієї німецької ініціативи. Солідарність у цьому питанні з країнами Вишеградського блоку демонструють балтійські країни-члени Євросоюзу – Естонія, Латвія, Литва. Тому поки що питання біженців по мірі власних можливостей вимушені розв'язувати насамперед Німеччина та Франція, хоча в 2017 році, коли на Берлін і Париж чекають вибори, ця тема там також непопулярна.

Серед проблемних питань жовтневого 2016 року Євросоюзу була й проблематика, яка безпосередньо стосується України. Поки що не доведено до логічного завершення питання скасування візового режиму в ЄС для громадян України. В останню мить Євросоюз почав наполягати на збереження за собою права будь-якого моменту відновлювати візовий режим, якщо виявиться, що забагато громадян України шукатимуть роботу у країнах ЄС. Ці ж самі побоювання мотивували в квітні 2016 року більшість голландців проголосувати проти ратифікації Угоди про асоціацію з Україною. Пікантність ситуації в тому, що обидві палати парламенту Нідерландів до референдуму вже встигли цей документ ратифікувати. Поки що виходу з цієї колізії не знайдено. Нідерланди закликали усвідомити, що відхилення ратифікації Угоди про асоціацію з Україною є загальноєвропейською проблемою. Причому це питання може стратегічно негативно позначитись на становищі Євросоюзу. Але навіть на

цьому фоні досить непросто обговорювалося питання продовження економічних санкцій проти Росії. Більшість країн-членів Євросоюзу вважають, що умиротворення Росії провалилося, і ЄС слід визнати, що Володимир Путін не може бути партнером, доки він думає, що зброя може робити політику. На цій підставі пропонують продовжити санкції та припинити будувати другу гілку «Північного потоку». Напередодні саміту Міністерство закордонних справ Франції звернулося до Міжнародного кримінального суду, щоб почати розслідування можливих воєнних злочинів Росії в Сирії. Реагуючи на це, Швеція виступила за додаткові санкції проти Кремля.

З іншого боку, не варто забувати, що Росія має в ЄС досить знану групу підтримки. Мова йде про фінансову залежну Грецію, Кіпр, Угорщину, частково навіть Італію. Але аргумент Німеччини, яка зазнає від санкцій найбільших економічних збитків, переконав партнерів по Євросоюзу продовжити санкції проти Росії принаймні до кінця 2017 року. Водночас зберігається можливість їхнього скасування у випадку більш гнучкої російської політики щодо України та Сирії. Отже, більшість зазначених проблем так чи інакше залишатимуться в найближчі роки на порядку денному політики Євросоюзу, тому поки що не варто розраховувати на їхнє швидке розв'язання.

Висновки. Досить імовірною найближчим часом стає трансформація структури Єврозони в напрямку побудови двошвидкісної Європи, коли «проблемні» держави цілком залежатимуть від країн-локомотивів економічного зростання. Якщо нова система не витримає перевірки на міцність, збереження Єврозони навряд чи можливе. Це, скоріше за все, означатиме зникнення «євро» як головного віртуального та матеріально-грошового символу європейської інтеграції. Проміжним етапом може бути скорочення зони «євро». Не менш важливим викликом колективній європейській ідентичності є суперечлива взаємодія між секуляризованими суспільствами європейських країн та мусульманськими громадами в їхньому середовищі. Ситуація ускладнюється тенденцією до демографічного занепаду, яка спостерігається в більшості

європейських країн. Внаслідок чого дедалі важче стає виконувати соціальні зобов'язання.

Таким чином, втома багатьох громадян країн-членів Євросоюзу від тягара одночасного розширення ЄС та поглиблення процесу інтеграції далася взнаки в умовах світової економічної кризи. Внаслідок цього поменшало оптимізму щодо райдужних перспектив безпроблемного формування ідентичності Євросоюзу. Натомість з'явилися песимістичні сценарії розпаду Єврозони та фрагментації самого Євросоюзу. Але криза створює й додаткові можливості для прискорення процесу формування ідентичності ЄС, особливо у випадку виходу з Євросоюзу Великої Британії, яка досі всіляко гальмувала зазначений процес.

Список використаних джерел та літератури

1. Delanty Gerard. Die Transformation nationaler Identität und die kulturelle Ambivalenz europäischer Identität. Demokratische Identifikation in einem postnationalen Europa // Viehoff Reinhold, Segers Rien. Kultur. Identität. Europa. Über die Schwierigkeiten und Möglichkeiten einer Konstruktion. – Frankfurt-am-Main: Suhrkamp, 1999. – S. 267–288.
2. Westle Bettina. Europäische Identität und europäische Demokratie. Analysen zum Demokratiedilemma der EU // Welt Trends. – 2007. – S. 69–83.
3. Scholz Rupert. Kulturelle Identität // Die Politische Meinung. – №465. – August 2008. – S. 35–45.
4. Meyer Thomas. Die Identität Europas. Der EU eine Seele? Frankfurt-am-Main: Suhrkamp. 2004. – 340 S.
5. Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні. – К., 2002. – 272 с.
6. Политическая идентичность и политика идентичности. В 2 т. / Отв. ред. И.С. Семенов. – М., 2012. – Т. 1. Идентичность как категория политической науки: словарь терминов и понятий. – 208 с.; Т 2. Идентичность и социально-политические изменения в XXI веке. – 472 с.
7. Варварцев М.М. Джузеппе Мадзіні, мадзінізм і Україна. – К.: Пульсари, 2005. – 304 с.

8. Розанвалон П'єр. Утопічний капіталізм. Історія ідеї ринку. / Пер. з фр. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 246 с.
9. Подоляк Н.Г. Могутня Ганза. Комерційний простір, міське життя і дипломатія XII-XVIII століть. – К.: Темпора, 2009. – 359 с.
10. Скрипник М. Донбас і Україна. // Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст.: Хрестоматія / За ред. О.І. Семківа. – Львів: Світ, 1996. – 800 с.
11. Хабермас Ю. Расколотый Запад. / Пер. с нем. – М: Весь мир, 2008. – 192 с.
12. Касьянов Г.В. Теорії нації та націоналізму. – К.: Либідь, 1999. – 352 с.
13. Панарин А.С. Политология. – М.: Проспект, 1999. – 440 с.
14. Коляндр Александр. Евро, первый инфаркт. // Вокруг света. – 2011. – № 9. – С. 88-97.
15. Küng Hans. Anständig wirtschaften. Warum Ökonomie Moral braucht. – Zürich: Piper, 2010. – 342 S.
16. Фішер Й. Потрібна європеїзація Європи // День. – 2011. – 2 листопада. – С. 3.
17. Тойнби А. Дж. Цивілізація перед судом історії: Сборник / Пер. с англ. – 2-е изд. – М.: Айрис-пресс, 2003. – 592 с.

PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT OF THE EUROPEAN UNION'S IDENTITY

***Abstract.** The article deals with the problem of developing the European Union's identity. The confirmation of the hypothesis can be considered as an argument for the necessity to interpret the European identity in the context of an imagined community. The ideas of developing the European Union's identity as a joint national identity of the EU member-states which are differently engaged in the global post-industrial economy, interpreted the EU and their relations therewith in many ways, served as the theoretical background of the article. Therefore, these member-states possessed substantively divergent national identities.*

The expansion in the range of issues which did not require the unanimous approval of the EU member-states but solely by voting after the principle of qualified

majority was to promote the enforced cooperation between the EU member-states. These vectors were chosen due to the changes on the international arena which occurred during the researched period of time and echoed rather in the abovementioned areas than in the economic policy, since the state received the freedom of action in the search of a new balance of powers. Besides, the EU institutions governing the common foreign and security policy and the European defense remained weak even after the Maastricht treaty has been revised and the Amsterdam treaty has been signed. The monetary union serves in the capacity of an identity instrument of the EU. The multi-ethnic identity represents the feature of the migration processes in the European Union.

Key words: *the European Union, European Integration, European Identity, common foreign and security policy, monetary union, migration.*

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИДЕНТИЧНОСТИ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Аннотация. *В статье рассматриваются проблемы и перспективы формирования идентичности ЕС. Отмечается, что ЕС является первой попыткой формирования наднационального демократического политического союза. Рассмотрены основные достижения процесса формирования идентичности ЕС. Речь идет об общей внешней политике и политике безопасности, а также о монетарном союзе и общей денежной единице евро. Также рассмотрены основные препятствия на пути развития идентичности ЕС, связанные с миграционным кризисом, началом процедуры выхода Великобритании из ЕС, приостановкой расширения Евросоюза.*

Ключевые слова: *Евросоюз, европейская интеграция, европейская идентичность, общая внешняя политика и политика безопасности, монетарный союз, миграция.*